

MÜQƏDDƏS

YERLƏRİMİZ

O nlar-pirlər, ocaqlar, türbə, imamzadə və təkhiyyə-
lər haqqında nə bilirik?

İnsanların yer üzərində mövcudiyatından indiyədək, onların dinə, müqəddəs yerlərə inancları, ibadət etmələrinə maraqlarının səbəbləri barədə çoxsaylı məlumatlar, salnamələr mövcuddur.

Çoxları belə hesab edir ki, pir, ocaq, türbə və s. bu qəbil müqəddəs inanc yerləri yalnız İslam dininin bərqərar olmasından sonra mövcud olmağa başlamışdır. Lakin bu heç də belə deyildir. İslama qədərki dövrlərdə də insanlar özlərinə sitayiş yerləri, müqəddəs ocaqlar və inanc yerləri təşkil edərək sitayiş obyektini kimi onlardan istifadə etmişlər.

İslama qədərki dövrlərdə insanlar ağacdan bütlər yonub müqəddəs saydıqları məkanda bunları yerləşdirərək ona sitayiş etmişlər. Oda sitayiş etmək, sonralar Zərdüşt peyğəmbər vasitəsilə atəşpərəstliyin təbliği və yayılması, bəşəriyyət bina olandan özlərinə sitayiş mənbəyi icad etmələri tarixi zərurət olmuşdur.

Azərbaycanın demək olar ki, əksər yerlərində pir, ocaq, türbə, imamzadə, təkhiyyə və s. inanc yerlərinə rast gəlmək mümkündür.

Pir nədir ?

«Pir» sözünün farscadan mənası «qoca» deməkdir. İndinin özündə də qoca, ixtiyar yaşlı kişilərə «pirani» deyə müraciət olunur. «Pir» sözünün müqəddəs anlamı isə qədim Misir dilində də vardır. Tədqiqatçılarımız «piramida» sözünün əsasında «preme» sözünün əsasının dayandığını göstərərək, bu sözü «müqəddəs yüksəklik» kimi də tərcümə edirlər. Akademik Ziya Bünyadovun tədqiqatlarında «pir» sözü əslində «yaşlı», «qoca» mənasında olub, ərəb dilindəki «Şeyx» sözünün müqabilidir. Sufi təriqətində pir, Allah yolunda gedilən qorxulu və təhlükəli yerləri bilib, müridə doğru yolu və faydalanacağı və ya zərər görən şeyləri göstərən bir kimsədir, bundan dolayı «piri-mürşid» anlamını da verir. Sufilərə görə pirlər hər baxımdan tərtemiz, Allahın sevimli bəndəsi olub, Allahın bəndələrini, bəndələri də Allahı sevdikləri kimi Peyğəmbərlərin naibi və qövmin nəbisi kimi qəbul edilir.

Pir sözünün müqəddəs anlam dağıması əcnəbi dillərdə də ifadə olunur. Belə ki, Pirallahı adası hələ Sovetlər birliyinin mövcud olduğu illərdə «Artyom»- adlandırılı mazdan əvvəl buranı ruslar- «Svyatoy»- yəni «müqəddəs»- kimi adlandırırdılar ki, indinin özündə də köhnə rus xəritələrində Pirallahı- «Svyatoy» kimi göstərilir.

Azərbaycanın demək olar ki, əksər rayonlarında pirlərə rast gəlmək olar. Pirlər əsasən Astara, Lənkəran, Lerik, Masallı rayonlarının ərazisində daha çoxdur. Astara rayonunda olan Seyid Əhməd piri, Seyid Cəmaləddin piri, «Pisivoselo», Seyid Kərim, Piri hacı, Piri-Sübhü-Saleh, Pribilind, Piri-həbib və başqa pirlər vardır ki, indinin özündə də bu pirlərə «şəfa ocağı»-müalicə ocağı kimi baxırlar. Maraqlı burasıdır ki, pirlər adətən müxtəlif növlü endemik ağac növləri əhatəsində yerləşir. Belə ağaclardan ən qədimi şümşaddır ki, Azərbaycanın cənub bölgəsində bu ağaca müqəddəs varlıq kimi indinin özündə də sitayiş olunmaqdadır. Tədqiqatçı A.K.Əkbərov özünün «Azərbaycan arxeologiyası və etnoqrafiyasına dair tədqiqatlar» adlı əsərində ağac mifindən bəhs edərək qeyd edir ki, azərbaycanlılar ağacların, meşələrin müqəddəsliyinə inanmış, onların şərafinə qurban kəsmişlər. /Bax: həmin əsər-Bakı, 1960, səh.216./

Azərbaycanlılar inanmışlar ki, müqəddəs ağac/dünya ağacı/övlad verir, uşaq doğur. İndinin özündə də Azərbaycanın cənub zonasında «bar verən ağacı kəsməzlər» kəlamı öz aktuallığını itirməmişdir. Ruzi ağacı sayılan əncir ağacını, üzüm tənəyini və qoz ağacını kəsməyə indi də cürət edilmir. İxtiyar yaşlı kişilər, pıranilər uşaqlara söyləyirlər ki, əncir, üzüm, qoz və digər bar verən ağacları kəsəndə ağac mütləq ağlayır. Bu doğrudan da belədir. Çünki, sadalanan bu ağlacları kəsərkən, ağacdan şirə süzülür...

Azərbaycanda «Pir» sözü ilə başlanan müxtəlif rayonlarda kənd, oba, qəbiristanlıq, xanəgah, qoruq, dağ, təpələr, yaşayış yeri, türbə, məscid, ocaq, körpü, hətta qalalar da vardır. Buna misal olaraq Pırhəsənli /Ağsu rayonunda kənd/, Piralı/Quşar rayonunda kənd/, Pırqulu qoruğu /Şamaxı və Ağsu rayonu ərazisində yerləşir/, Pırqulu oba / Xaçmaz rayonunda kənd/, Pirdirəki /Şamaxı şəhərindən şimalda 1054 m yüksəklikdə olan dağ, Pirməmbel /Yardımlı rayonunda kənd/, Pırəbədi / Dəvəçi rayonunda kənd/, Pırəzə/Ağdaş rayonunda kənd/, Pırəküskül / Bakı ətrafında yaşayış yeri/, Piralı təpələri / Quşar rayonu ərazisində Samur-Abşeron kanalının solunda erkən orta əsr /4-8-ci əsrlər/ yaşayış yeri, Piresora / Lerik rayonunda kənd/, Pırəhmədli / Füzuli rayonunda kənd/, Pırə-Şərif/Qəbələ rayonunda yerli əhali bura «Pırəşərif baba» deyir/, burada abidələr kompleksi də var, Pırili / Qazax rayonunda kənd/, Pırili / Kürdəmir rayonunda kənd/, Pırkənd / Ucar rayonunda kənd/, Pirmərdəkən türbəsi/ Şamaxı rayonunun Göylər kəndində yerləşən xanəgah tipli abidələr kompleksi/, Pırsaat/ İsmayılı, Şamaxı və Salyan rayonlarının ərazisindən axan çay adı/, Pırsaat çay xanəgahı / XIII-XIV əsrlərdə tikilmiş bu ziyarətgah Pırsaat çayı sahilində yerləşir/, Pırcahan/ Laçın rayonunda kənd/, Pırçağı/ Bakıda qəsəbə adı-burada XVII əsrə aid türbə də mövcud olmuşdur/göstərmək olar.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 avqust 2001-ci il tarixli 132 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası ərazisində Dövlət Mühafizəsinə götürülmüş daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri əhəmiyyət dərəcəsinə görə Bölgüsü ilə «Pir» sözü ilə başlanan və ya bu adla bağlı olan bir sıra abidələr müvafiq inventar nömrələri ilə Dövlət qeydiyyatı ilə mühafizəyə götürülmüşdür. Bunlar «Ölkə əhəmiyyətli tarix və mədəniyyət abidəsi» kimi Gədəbəy rayonunun Qumlu kəndindəki tunc dövrünə aid olan «Pir qalası», Qəbələ rayonunun Bayramkoxalı kəndindəki I minilliyə aid «Pirtəpələr yaşayış yeri», Lerik rayonunun Ordaxal kəndində yerləşən XV əsrə aid «Baba Pırelə qəbiristanlığı», Neftçala rayonunun Calud kəndindən 500 m şimalda, Calud dağının etəyində yerləşən «Pir», Siyəzən rayonunun Beşbarmaq dağı arxasında yerləşən, VII əsrə aid «Xızırzində piri», Şamaxı rayonunun Göylər kəndində yerləşən «XII əsrə aid» «Pir Mərdəkan Xanəgahı» Şəmkir rayonunun Atabey kəndindəki «Pir», Yerli Əhəmiyyətli tarix və mədəniyyət abidəsi kimi Bakının Əzizbəyov rayonu Şağan qəsəbəsində yerləşən, 1320-ci ilə aid «Pırqulu türbəsi», Sabunçu rayonu Maştağa qəsəbəsində yerləşən XVIII əsrə aid «Pırşad məscidi», Ağsu şəhərindəki «Pir Bəxtiyar türbəsi», Astara rayonu Piye-kənəri kəndindəki «Piyəjenəpard» körpüsü, Yardımlı rayonunun Allar kəndindəki «Baba Pırelə türbəsi», həmin rayonun Yollağac kəndindəki «Pırackız türbəsi», Laçın rayonunun Qarıqışlaq kəndindəki «Dəmirövlü Pir məbədi», Masallı rayonunun Şıxlar kəndindəki orta əsrlərə aid «Pırzəba türbəsi», Babək rayonunun Yaycı kəndindəki XIX əsrə aid «Pırelə məscidi», Astara rayonunun Cəpək kəndindəki orta əsrlərə aid «Pırəbdülqası qəbiristanlığı», Yardımlı rayonunun Ostayır kəndindəki XIV-XVII əsrlərə aid «Pıraşka yaşayış yeri», Samux rayonu, Poladlı kəndindən cənub-şərqdə yerləşən, orta əsrlərə aid «Pir xanəgahı», Samux rayonunun Çoban Abdallı kəndində yerləşən, XVII əsrə aid «İlan piri ocaq», Şamaxı rayonunun Göylər kəndindəki, orta əsrlərə aid «Pir körpüsü»nü göstərmək olar.

Dövlət mühafizəsinə götürülmüş bu qəbil abidələrdən əlavə Azərbaycan Respublikasının ərazisində mövcud olan pirlərin aşkarlanması üzərində tədqiqat işləri bu gün də davam etdirilməkdədir.

Əfqan Şəfiyev,

YUNESKO-nun beynəlxalq muzeylər şurasının həqiqi üzvü